

13 Nisan 1909'da yeşil bayrakla ayaklanan şeriatçıların isyanı Selanik'ten gelen Hareket Ordusu tarafından bastırıldı

Ordunun gerıcılığıne ilk darbesi

Tarihte, “31 Mart Olayı” adı verilen irticai hareket, eski Rumi takviminde 31 Mart 1325, Miladi takvimde 13 Nisan 1909 tarihine denk gelmektedir.

Istanbul'da yaşamı felç eden, bir milletvekili ve içinde subaylar da dahil 20 kişinin ölümüne sebep olan 31 Mart irtica hareketi, yeşil bayrakla yürüyüşe geçen ve “Şeriat isteriz” bağırışlarıyla Meclis'i basan **Derviş Vahdeti**'nin liderliğindeki bir kalabalık tarafından gerçekleştirildi. 31 Mart'ı gerçekleştirenler 20 gün boyunca İstanbul'da yaşamı felç ettiler. Sonunda Selanik'teki 3. Ordu İstanbul'a geldi ve bu “irtica” hareketini bastırdı.

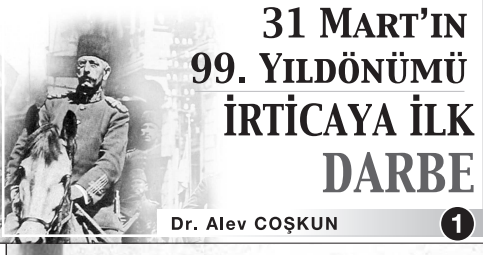
Bu olay, ordunun irtica hareketine karşı ilk tavrı, ilk darbesidir.

Bu yıl 31 Mart olayının 99. yıldönümü ve II. Meşrutiyet'in ilanın 100. yıldönümü olduğu için, toplumumuzun 150 yıllık özgürlük hareketini tarihsel bir yaklaşımla irdelemenin uygun olacağını düşündük. Önce kısaca 31 Mart'a bakalım:

31 MART İÇİN KISA BİR GİRİŞ

Padişah II. **Abdülhamit**'in 33 yıllık baskı yönetimi sürerken Temmuz 1908'de Rumeli'nde başta Manastır, Köprülü, Üsküp, Pirlape ve birçok kasabada genç subaylar ayaklandılar. Halk da onlara katıldı, dağa çıktılar. 24 Temmuz 1908'de Padişah II. Meşrutiyet'i ilan etmek zorunda kaldı.

1908 yılının kasım sonu aralık başında seçimler yapıldı ve 288 üyeden oluşan Osmanlı Meclisi 17

31 MART'IN 99. YILDÖNÜMÜ İRTİCAYA İLK DARBE

Dr. Alev COŞKUN 1

1908'de Meclis'in açılışında Meclis önünde mebuslar.

Aralık 1908'de açıldı.

İkinci Meşrutiyet Meclisi'nde İttihat ve Terakki Partisi çoğunluğa sahip olmasına karşın hükümet kurma görevini üzerine almamıştı. Ancak bir özgürlük ortamı oluşmuş, padişahın yetkileri sınırlanmıştı. Bu durumdan ne padişah ne de Osmanlı devletinde süregelen kendi çıkarları yönünde kararlar alduran dış güçler, özellikle İngiltere memnun olmuştuk.

Meclis'in açılışından henüz 3.5 ay gibi çok kısa bir süre geçmiş olmasına karşın İstanbul'da gerici bir ayaklanma patlak verdi. İki gazeteci, 1 milletvekili ve as-

ker ve subaylar da dahil 20'den fazla kişi bu ayaklanmada öldü.

Gerici kalkışmayı sürükleyen, başlılarda hocaların olduğu kitlesel “**Şeriat isteriz**” sloganları atarak Meclis'i bastı, aynı istek ve baskılarla Yıldız Sarayı önündeki meydanda Binbaşı **Ali Kabuli Bey** parça parça edilerek öldürüldü.

Bu gerici hareketin tüm İstanbul'da karışıklık yaratması ve 20 günün aşkın bir süre İstanbul'da yaşamı felç etmesi üzerine, Rumeli'deki 3. Ordu'nun ilerici ve genç subaylarından oluşan ve Hareket Ordusu adı verilen bir aske-

ri birlik, İstanbul'a gelerek bu irtica kalkışmasını bastırdı.

Bu irtica kalkışmasını Padişah Abdülhamit'in geri planda desteklediğine, ayrıca bu gerici kalkışmada İngilizlerin parmağı olduğuna dair çeşitli makaleler ve kitaplar yayımlanmıştır.

Bu hareketin içinde, kurucuları arasında **Said-i Kürdi** ya da **Said-i Nursi** ve Derviş Vahdeti gibi isimlerin bulunduğu, hoca ve şeyhlerin partisi olan **“İttihatı Muhammedî Fırkası**”nın yer aldığı artık kesin olarak bilinmektedir.

99 yıl önce açıklık ortaya çıkan

bu hareketin içyüzü nedir? Güncümüze yansımaları nelerdir? Bu gerici kalkışma ile onu bastıran Hareket Ordusu'nun bu davranışlarından genelde ne gibi dersler çıkarılabilir?

Tüm bunları anlayabilmek için Türklerin 150 yıllık özgürlük ve demokrasi mücadelesinin tarihine kısaca bakmakta yarar vardır. Öncelikle, Tanzimat'tan başlayarak II. Meşrutiyet'e kadar geçen dönemin tarihsel ve siyasal, ancak çok kısa bir gelişimi üzerinde durulacak, daha sonra da 31 Mart (13 Nisan 1909) olayı ele alınacaktır.

Namık Kemal'le başlayan vatan bilinci

Tanzimat döneminde laik hukuk yönünde güne kadar görülmemiş ciddi bir yasalarda başlattıkları reformlar, imparatorlukta idealist ve ilerici yeni bir yönetici elit sınıf yaratmıştı.

Bu yasalarda kabul edilme ve başlanıyordu. Hıristiyan uyruklulara da “**din ve vicdan**” özgürlüğü konusunda hakları verildi. Bu gelişmelerde, 1856 Fermanı'nın ilanını sağlayan ve bu bildirinin uygulamasında titizlik gösteren yabancı devletlerin payı büyüktür.

Bu gelişmeler basın-yayın ve fikir yaşamını da etkiledi. Özellikle 1860'tan sonra **Şinasi** (1826-1871), **Ziya Paşa** (1825-1880) ve **Namık Kemal** (1840-1888) gibi aydınlar kamuoyunda etkili olmaya başladılar.

Özellikle Namık Kemal, vatan, millet ve özgürlük kavramlarını tanıtmeye başladı. İlk kez Osmanlı'da

ümmet yerine vatan ve millet gibi kavramlar ortaya atlıyordu. Bu hareketi “**Genç Osmanlılar**” adı verilen aydınlar yürütüyordu. 1867'de Genç Osmanlılar hareketi başarısız bir darbe girişiminde bulundu. Bunun üzerine şiddet ve baskıya dayanan aydınların çoğu Avrupa'ya kaçtı.

1829-1880 yıllarında yaşayan Ziya Paşa: **“Diyar-ı küfrü gezdim belde-ler kâşaneler gördüm Dolaşım mülk-i İslamı bütün viraneler gördüm”**

(Tanrı'yı tanımayanların ülkelerini gezdim -Avrupa'yı kast ediyor- kentler ve yapılar gördüm -İslamın vatanımı dolaşım, yıkılmış yapılar, binalar gördüm) diyor, Batı'nın Doğu'ya karşı elde ettiği üstünlüğü belirtiyordu.

Ayrıca gazeli şeklinde yazdığı kasideinde şöyle söyler: **“Bed-asl'a necaset mi verir hiç üniforma zer-duş palan vursan eşek yine eşektir.”** (Üniforma aslı kötü olana soy-

luluk mu verir, sıрма işlemeli semer vursan, eşek yine eşektir.)

Ya da: **“Milyonla çalan mesned-i iz-zette ser-efraz Birkaç gurusu mürtekinin çayı kürektir.”**

(Milyonla çalan yüce makamlarda baş tacı, birkaç kuruşluk rüşvet yiyenin cezası kürek mahkûmluğudur.)

Görüldüğü gibi, Ziya Paşa'nın şairleri bugünlerde bile geçerliliği olan politik değere sahipti.

Ziya Paşa'yla aynı dönemde yaşamış Namık Kemal (1840-1888) ise vatan ve millet olgularını ön plana çıkarmıştır. **“Vatan yahut Silistre**” oyunu ile milliyetçiliği ve vatanseverliği ele almış. Ancak Namık Kemal bu piyes nedeniyle Kıbrıs'ta Magosa'ya sürgün edildi. Sürgüne giderken aşağıdaki şiiri yazdı:

“Zalim olsa ne rütbe bi-perva

Yine bünyad-ı zulmü biz yıkıyor!

Merkez-i hake atsalar da bizi

Yine bünyad-ı zulmü biz yıkıyor!

Örgütlü muhalefet: Genç Osmanlılar

Osmanlı devletinde II. Mahmut ve ondan sonra gelen padişahların başlattıkları reformlar, imparatorlukta idealist ve ilerici yeni bir yönetici elit sınıf yaratmıştı.

Namık Kemal, Şinasi, Ziya Paşa ve Ali Suavi gibi yazarların yönetimece cezalandırılmaları, birçok gazetenin kapatılması, şiddetli baskı, bu aydınların Avrupa'ya kaçmalarına neden oldu. Bu kez Türkçe gazeteler Londra, Paris ve Cenevre'de yayımlanmaya başladı.

1865 yılında, Namık Kemal ve altı arkadaşları gizli bir dernek kurdu, işte bu dernek **“Genç Osmanlılar”**ın başlangıcıdır. (B. Lewis, Modern Türkiye'nin Doğuşu, s. 151-153)

Namık Kemal'in 1873 yılında Gedikpaşa Tiyatrosu'nda oynanan **“Vatan yahut Silistre”** piyesi İstanbul'u heyecana getirdi. Oyunun ana teması vatanseverlikti. Bu da Müslüman halk için yepyeni bir kavramdı. İnsanın ülkesine, vatanına borçlu olduğu sevgi ve bağlılık kavramları işleniyordu. Oyunda, 1854 savaşında Ruslara karşı Silistre Türk kalesinin savunması canlandırıldı.

yordu. Piyeste vatan aşkıyla oluşan söylemlerle, Osmanlıların vatanlarını sevmeleri ve onu düşmanlardan korumalarını isteniyordu. Piyes 1. Nisan 1873'te oynandı, çılgınca ve heyecanlı alkışlandı ve heyecan sürdü. Piyeste Vatan Türküsü dörtlüsü şöyledir:

“Yüre nişandır tenine erlerin Ölüme ise son rütbesidir askerin Altı da bir, üstü de birdir yerin, Arş yığılter vatan imdadına!”

Bütün bunlar hükümet tarafından iyi gözle görülüyordu, halkın heyecanlanmasından, piyesi alkışlanmasından şüpheleniyordu. Halkın padişaha, İslam ümmeti ile onun yetkili temsilcilerine değil de **“vatan”** denilen soyut bir varlığa bağlılık göstermesi, padişah ve hükümeti hareketle geçirdi.

Namık Kemal'in başyazarlığını yaptığı İbret gazetesi oyunun başlanmasından beş gün sonra (1 Nisan 1873) **“ayaklanmaya teşvik ve küs-tahlık (edepsizlik)”** nedeniyle kapatıldı. Namık Kemal tutuklanıp sü-rüldü. Herhalde ünlü dörtlüsünü bu nedenle yazmıştır:

“Zalim olsa ve rütbe bi-perva

Yine bünyad-ı zulmü biz yıkıyor

Merkez-i hake atsalar da bizi

Küre-i Arzı patlatsın kırık. Sonunda Genç Osmanlılar arkadaşları önderi, başarılı valilik hizmetinden sonra Şura-yı Devlet (Danıştay) Başkanlığı'na getirilen **Mithat Paşa**'nın kimliğinde buldular.

Genç Osmanlılar, büyük bir halk gösterisi yaparak padişahı etkilemeyi düşündüler. 11 Mayıs 1876'da Talebe-i Umum Hareketi, medrese öğrencileri ve halkın da katılımıyla gerçekleşti (124). Bu hareketten sonra Padişah Abdülaziz hükümeti değiştirmek zorunda kaldı, Mithat Paşa da Bakanlar Kurulu'na alındı.

Bu hareketin ikinci aşaması Abdülaziz'in tahtan indirilmesidir (30 Mayıs 1876).

Mithat Paşa ve arkadaşları Osmanlı devletinde bir Meşrutiyet yönetimi öngören bir anayasa taslağı hazırladılar.

Meşrutiyeti gören Velihaht II. Abdülhamit, Mithat Paşa ve arkadaşlarıyla Meşrutiyet Anayasası ve Mebusan Meclisi'nin seçime kurulması üzerinde anlaşmaya vardı. Bu anlaşma sonunda II. Abdülha-

Küre-i Arzı patlatsın kırık.

Bu sözler Namık Kemal'in azmini belirtir.

“Yüre nişandır tenine erlerin Mevt ise son rütbesidir askerin kürektir.”

Altı da bir, üstü de birdir yerin

Arş yığılter vatan imdadına!”

Ya da:

“Felek, her türlü esbabı-cefasını toplasın gelsin Yıldönersem kahpeyim millet yolunda bir azimetten”

Tanzimat döneminde onun dile getirdiği özgürlük aşkı, vatan ve millet sevgisi, bu devrin en canlı şiirleri olmuştur. Özellikle **“Hürriyet Kasesi”**, Tanzimat döneminin en canlı, en gürlü sesli, en cesur bir toplumsal seslenişidir.

Kulaktan kulağa kalpten kalbe söylenen beyit herhalde unutulmu-yordur:

“Vatanın bağrına düşman dayamış hançerini yağ-ımiş kurtaracak bahtı kara maderini.”

Namık Kemal.

Abdülhamit uygarlıkla demokratik yasama ilkesi arasında bağ kuruyordu (Tanör, s. 155).

Bu Meclis'in ilk toplantı dönemi üç aydan biraz fazla, 28 Haziran 1877'ye kadar, ikinci toplantı dönemi 2 ay (13 Aralık 1877-14 Şubat 1878) kadar sürdü.

ABDÜLHAMİT'İN BASKICI REJİMİ

Osmanlı Meclisi Mebusan'ın eleştirici ve yer yer denetleyici tutumu, Padişah II. Abdülhamit'i tedirgin ediyordu ve sonunda 14 Şubat 1878'de Meclis'i tatile soktu.

Kendisini tahta oturtan Mithat Paşa'yı, Mithat Paşa'nın bizzat kaleme aldığı anayasasının 113. maddesine dayanarak tutuklattı (5 Şubat 1877) ve sonunda Arabistan'da bulunan Taif zindanına gönderdi, orada da boğarak öldürdü.

İlk aşamada kendisini Meşrutiyet yönetimi yanlış gösteren Abdülhamit, oyununu oynamış, Mithat Paşa'yı öldürmüş ve Meclis'i de kapatmıştı.

SÜRECEK

Osmanlı'nın 17. ve 18. yüzyılda durumu

17. ve 18. yüzyıllar, Avrupa toplumları için ilerleme ve aydınlanma hareketinin yükseliş dönemleridir. Oysa Osmanlı İmparatorluğu için 17. ve 18. yüzyıllar, yönetim ve ekonomi açısından gerileme ve çöküntü yıllarıdır.

Ekonomik açıdan, Osmanlı devleti temel olarak tarım ve fetih gelirlerine dayanıyordu.

Toprak rejiminin bozulması, köylü kesiminin git-tikçe yoksullaşması, Tımarlı Sipahi Örgütü'nün yıkım içine girmesi, fetihlerin artık yapılamaması, bu gelir kaynaklarına dayanan devletin de ekonomik sıkıntıya düşmesine neden olmuştu. 1789'da gerçekleşen Fransız İhtilali, tüm Avrupa'da olduğu gibi Osmanlı İmparatorluğu'nda da derin etkiler yaptı. Milliyetçilik hareketleri özellikle Balkanlar'da boy göstermeye başladı.

50 yıl aradan sonra, Fransız İhtilali'nin etkileri, Osmanlı toplumunda Tanzimat adı verilen yeni bir düzeni yarattı. Tanzimat Dönemi, Gülhane Parkında padişahın bir bildirisinin okunmasıyla başlamıştır (3 Kasım 1839).

Fransız İhtilali'nden tam yarım asır sonra okunan bu bildiri, birçok iç ve dış nedenle ortaya çıkmış olsa da Osmanlı devletinin yenilik yönünde adımlar atmak isteğinin de bir göstergesidir.

KURAN VE ŞERİAT-TAN UZAKLAŞTIK

Padişahın kendi sözlerinden oluşan ve bir bildiri niteliğindeki **“Gülhane Hattı Fermanı”** şöyle belirtiyordu: **“Yüce devletimizde, kuruluşundan beri Kuran ve şeriat ilkelere uyulduğundan saltanat güçlü,**

II. Abdülhamit dönemi

Bu dönemde İran, Osmanlı devleti ve Fas dışındaki İslam dünyası Avrupa devletlerinin egemenliği altına girmişti. İngiltere de Osmanlı devletinin toprak bütünlüğünü koruma siyasetini terk etmiş bulunuyordu (Tanör, 163).

II. Abdülhamit, bu durumda yeni manevra alanları yaratmak politikası uygulamaya başladı.

Osmanlı ve tüm dünya Müslümanlarının İslam halifesi sanyıla bu kutsal gücü kullanmak istedi. Böylece, İslam halifesi olarak bir ölçüde kendisini sömürge altındaki Müslümanları koruyan, onlar için çalışan bir hükümdar durumunda göstermek istedi. Bu durum iç politikada da **“din yolunda bir sultan”** nitelemeleriyle beslendi.

Tanzimattan beri uygulanmaya çalışılan Avrupalı yaşam modeli yerine gelenekçiliğe, muhafazakarlığa geri dönüş politikaları benimsendi. Bu konuda hiçbir gösterişten de uzak durulmadı.

Bu hareket, bu politika, dış yardım ve borçlanmaların yolu açtığı ekonomik çöküntüleri unutturmaya da yarıyordu. Tarikatlar, tekke ve zaviyeler teşvik ediliyor ve korunuyordu. Bu dönemde tarikatçılık toplumu her yönden sarımsı buluyordu (**Niyazi Berkes, Türkiye'de Çağdaşlaşma, 2002, s. 347.**)

Ünlü sosyal bilimci Prof. Berkes şöyle yazıyor: **“Özellikle tarikatlar ve zaviyeler mantar gibi bit-**

halk da mutlu olmuştur. 150 yıldan beri ise bunun tersi yapıldığından zayıflık, yoksulluk ve çöküş baş göstermiştir. Oysa şeriat kurallarına uymayan devlet payidar olamaz.”

Görüldüğü gibi ünlü Gülhane Hattı Fermanı bozukluklarını nedenini **“şeriat kurallarından”** ayırmak olarak görüyor; ancak Osmanlı devletinde düzenin sağlanması için yeni yasalar ve yeni kurallar aranması da isteniyordu. Bildirideki bu çelişki, günün koşullarından ve o günkü güçlü iki katmanı, **“ulemayk ve tutucuları”** ürkütmemek ihtiyacından kaynaklanıyordu. (B. Tanör, Osmanlı Türk Anayasa Gelişimi, YKY 2002, s. 87)

Bir kez daha belirtilmelidir: Fransız İhtilali ile Avrupa'da din ve devlet birbirinden ayrıldı **“laiklik”** ilkesi yönünde büyük adımlar atılırken Osmanlı tüm olumsuzlukları şeriattan uzaklaşmaya bağlıyordu.

Ancak Osmanlı padişahının ağzından ilk kez **“yeni yönetim usulleri”** ile **“hak ve dokunulmazlıklar”** gibi yeni kavramlar ortaya atlıyordu. Kuşkusuz en önemli aşama da **“kişi dokunulmazlığı ve güvenliği”** konusunda ileri adımlardan söz edilmesidir.

İSLAHAT FERMANI

Avrupa devletleri özellikle azınlıklara verilerek istenen bu hakları hiçbir zaman doyurucu bulmadı. Bu nedenle 17 yıl sonra 1856 yılında bu kez **“İslahat Fermanı”** adı verilen bildiri yayımlandı. Her zaman olduğu gibi yabancı isteklerinin düşüme noktası, Osmanlı'da yaşayan Hristiyan azınlıklara tanınacak haklardı.

meye, hatta Kuzey Afrika'dan yenileri gelmeye başladı. Eski Nakşibendi, Mevlevi, Rîfa-i, Şazeli gibi tarikatların yanında Ceza-yir'den Sudan yoluyla gelen Ticaniye tarikatı moda oldu. Ticani, Sayeli ve Nakşibendi şeyhleri Abdülhamit'in ve sarayın özellikle tuttuğu itibarlı tarikatlar-dı. (s. 347)

...Bu profesyonel, resmi olmayan din adamlarının yarattığı hava içinde, halk arasındaki dindarlık havasını bozacak eylemler kal-kışanları polis cezalandıracaktı. Oruç tutmayanlar, beş vakit namaz kılmayanlar, zındıklık, conluk ve dehri-likle suçlanmamak için çok dikkatli davranmalıydılar.”

Bu yobazlığa dayalı temel politikanın sürmesi için Abdülhamit, merkezi bir yönetime ve çok sıkı merkezi polis yöntemleri uyguladı, jurnalcılık etkin bir biçimde kullanıldı. İşte II. Abdülhamit'in 33 yıllık **“istibdat”**, baskı yönetimiminin karakteri bunlardır.